

SPF:s medlemmar i närbild: en enkätundersökning

Margareta Grafström & Gerdt Sundström, november 2010

Bakgrund

Såvitt bekant har ingen svensk pensionärsorganisation gjort någon studie av sin medlemskader genom en enkät till dessa. Det närmaste man kommit är att med hjälp av medlemsregistret beskriva ålders- och könsfördelning samt var medlemmarna bor. En utväg vore att utifrån SCB:s s.k. ULF försöka beskriva medlemmarna. Det framgår av ULF att ca 50 % av gruppen 65+ är medlemmar i en pensionärsorganisation, men man vet inte vilken av flera organisationer de tillhör. För att få bättre kunskap om just SPF:s medlemmar finns därför ingen annan framgångsväg än att fråga ut dem själva. Kunskapen är givetvis intressant i sig själv, men kan också vara värdefull när man representerar organisationen utåt.

Metod och enkätens representativitet

I samarbete med SPF:s ledning beslöts att vi skulle göra en enkät med medlemmarna och utformade gemensamt en enkät för detta. I december 2008 fick 1500 slumpvis dragna medlemmar i SPF med posten en enkät, som 68 % besvarade. Detta är numera en god svarsbild, särskilt med tanke på att de inte fick någon påminnelse.

De som besvarade enkäten är något yngre än SPF-medlemmar generellt och ålderspensionärer i stort. Enkäten får ändå sägas ha acceptabel representativitet. Syftet med enkäten var att få en allmän bild av medlemmarnas boendesituation, deras givande av omsorg, egna omsorgsbehov och föreställningar kring hur man vill ha det på äldre dar, allt frågor som är dagsaktuella men också har mer långsiktig bäring.

Medlemmarnas sociala situation

Tvärtemot vad många tror har de sociala banden för bl.a. äldre utvecklats positivt under nutiden. I varje fall om man med detta avser de nära banden inom familjen. Allt fler är eller varit gifta, men 8 % av de äldre är fortfarande ogifta (2009). År 1950 var 46 % av de äldre gifta och samboende var ovanligt, idag (2009) är 52 % gifta och ytterligare ca 5 % har en sambo. Dessa siffror avser hela den äldre befolkningen. Eftersom ytterst få gifta äldre befinner sig i äldreboenden är andelen gifta högre bland dem som bor i eget boende, uppskattningsvis ca. 55 %. Utvecklingen innebär också att allt fler har (egna) barn. Detta kan var och en se genom att jämföra olika årgångar av Statistisk Årsbok (www.scb.se). Idag saknar ca 15 % av de äldre barn.

Ännu i 1954 års undersökning av ålderspensionärerna – tillskyndad i kölvattnet av skandaler och Ivar Lo-Johanssons SPF-initierade reportage om äldreomsorgen - var 22 % av de äldre barnlösa (SOU 1956:1). Totalt i hela befolkningen bör siffran för barnlöshet vid den tiden ha legat omkring 26 %, eftersom materialet avsåg hemmaboende äldre. Många av de 6 % som då – samma andel som idag - befann sig på ålderdomshem m.m. var barnlösa: över hälften var ogifta och bristen på nära anhöriga var nog ofta anledningen till att man flyttade till dessa institutioner. Det vanliga på den tiden var *inte* att ha många barn: 32 % hade 1-2 barn, dvs. totalt hade långt över hälften av de äldre 0, 1 eller 2 barn. Det var resultatet av en äldre tids fattigdom och i någon mån barnadödlighet bland personer födda i slutet av 1800-talet, långt före preventionsmetoder m.m. (men 23 % hade 5 eller fler barn).

Till familjens och släktskapets rent demografiska aspekter kan man foga de geografiska: var finns dessa anhöriga? Detta modifierar bilden av stor närhet. Till exempel hade år 2000 de flesta äldre åtminstone ett barn som bodde "i närheten" (53 % inom 15 km, av alla) och mer än var tionde hade ett barn som bodde mycket nära: i samma hus (om än inte i samma hushåll), som granne eller i närområdet. Avståndet har ökat något, men inte dramatiskt, sedan 1950-talet, samtidigt som kommunikationer av olika slag förbättrats dramatiskt (Socialstyrelsen 2004). Liknande mönster gäller i övriga Europa.

I vår enkät är totalt 66 % gifta/samboende, vilket är något mer än i den äldre befolkningen i stort. Därtill uppger 5 % att de har en "särbo", dvs. totalt ca. 71 % lever i en parrelation av något slag. Det kan nämnas att en annan svensk undersökning fann att 7 % av äldre hade en "särbo" och i en finsk studie fann man 8 % (Lars Tornstam respektive Anna Rotkirch pers. komm.).

Blott 8 % i enkäten är barnlösa, klart under riksgenomsnittets ca 14-15 %. Av dem som har barn, har två tredjedelar åtminstone något barn som bor i samma kommun, vilket som nämnts är statistiskt "normalt".

Totalt 5 % saknar både partner och barn, 64 % har bådadera, 28 % har bara barn och 3 % bara en partner, vilket sammantaget innebär en socialt något "tätare" situation än i riksgenomsnittet (Socialstyrelsen 2009), troligen därför att urvalet är något yngre än befolkningsgenomsnittet. Totalt 8 % har ett arbete, de allra flesta (7 %) på deltid, något som också rimmar med befolkningen i stort, där 13 % av 65–74-åringarna fortfarande är i arbete.

Utöver detta har vi inte ställt frågor om umgängesliv, deltagande i föreningsmöten – t.ex. SPF:s – eller andra former av sociala aktiviteter. SCB:s ULF (ovan) visar dock att dessa ökat trendmässigt i den äldre befolkningen under hela den tid dessa undersökningar täcker, med undantag för religiösa aktiviteter såsom gudstjänstbesök, vilka har avtagit. (Man kan givetvis bara uttala sig om de många aktiviteter som täcks av deras frågeformulär.) Att klarlägga aktiviteter i den egna pensionärsföreningen och synen på dessa vore en lämplig uppgift för en eventuell senare enkät till medlemmarna.

Är SPF:arna bara medel- och överklass?

Att Sverige skulle vara ett klassamhälle är inte något som alla är överens om och inte heller något vi tar ställning till. Däremot är det välkänt att människor har olika yrken med skilda inkomster och delvis livsvillkor i övrigt. Hur man nu än värderar detta, är det en vanlig föreställning att SPF:s medlemmar mest rekryteras bland tjänstemän (och företagare) i de högre lönenivåerna, det som i SCB:s statistik kallas högre tjänstemän.

Därför fick man i enkäten uppge vilket huvudsakligt yrke man haft under livet. Uppgifterna om huvudsakligt (tidigare) yrke har kompletterats med en fråga, för dem som är eller varit gifta, om makens/makans/partners yrke.

Dessa uppgifter har vi sedan klassificerat på samma sätt som i SCB:s yrkeskategorier. De låter sig också "översättas" till de socialgrupper man fortfarande opererade med på 1970-talet och som är kända bland äldre personer. Detta gör det också möjligt att jämföra med strukturen i (den äldre) befolkningen i stort.

Rubrikens fråga kan besvaras delvis nekande. Totalt har 23 % varit arbetare, 66 % tjänstemän (14 % högre tjänstemän) och 11 % företagare, därav 6 % bönder. Många av företagarna har haft ganska små företag, såsom frisörsalong, fotvård, mindre åkeri m.fl. Skillnaderna mellan

könen är ganska små, men det är fler män som varit högre tjänstemän och företagare, vilket avspeglar sociala mönster i stort. För 9 % saknas tyvärr yrkesuppgift, för en del av dem har vi anledning tro att de tillhört gruppen arbetare.

Därmed utgör arbetarna en betydligt större del av medlemskaderen – kanske omkring en tredjedel – än vad man stereotypiskt förväntar sig. Det kan också nämnas att i äktenskapen har ungefär hälften *båda* tillhört socialgrupp I respektive II, dvs. för drygt hälften har parterna en "blandad" social hemvist.

Är de äldre ensamma?

Den kanske allra vanligaste föreställningen om de äldre är nog deras stora ensamhet och kanske också att svenskarna är "det ensamaste folket i världen", eftersom hälften av hushållen är ensamhushåll och man inte ens längre åberopar sin ensamhet i kontaktannonserna, något som var mindre tabu för ett halvsekel sedan (Lars Berge i *Svenska Dagbladet* 11 aug. 2008). Under 2007 drev Svenska Röda Korset kampanjen Kramas för de ensamma, som är "våldigt många människor".

Ensamhet kopplas ofta till demografiska aspekter, som att äldre saknar anhöriga (som bryr sig) eller bor ensamma etc. I 1954 års undersökning pekade man t.o.m. på att i "tätorterna är antalet ensamboende personer och ensamma makar" (!) betydligt fler än på landsbygden (SOU 1956:1 s. 20). Att "ensamheten i djupaste mening är det största problemet för åldringarna" fastslog redan Ivar Lo-Johansson (1952). "Ensam åldring dog av svält. En 82-årig kvinna från Sandviken var helt bortglömd av de sociala myndigheterna. Hon erbjöds aldrig någon hemhjälp. När polisen fann henne var det för sent. Dagen efter avled hon av svält på sjukhuset." (*Dagens Nyheter* 24 juli 1983).

EXTRA Här satt Greta, 85 död i fem veckor. FOTO visar ett sovrum som andas misär (Löpsedel för *Expressen* 3 aug 1989).

En undersökning gjord av det nationella palliativa kvalitetsregistret visar att de flesta har en närstående hos sig när de dör: 2 % dör ensamma av dem som dör i hemmet, 6 % vid dödsfall på hospice, 8 % på äldreboende och 27 % av dem som dör på sjukhus (*Dagens Samhälle* 34/2005 och www.palliativ.se). I sammanhanget får man komma ihåg att få svenskar dör utanför sjukhus eller äldreboende, även om andelen ökat något under senare år, dvs. död i ensamhet avspeglar framför allt hur vården av svårt sjuka eller döende är organiserad.

Svenska Dagbladet granskade 7 april 2008 den svenska äldreomsorgen. Hela löpsedeln och tidningens framsida upptas av ett stiliserat broderi i "gammal" stil med korsstygnsatser om att "Sveriges äldre blir fler... men färre får plats på äldreboende". Och, med krigsrubrik: "Ensamhet. Rätten att bo hemma har för många äldre blivit ett tvång." Denna och de två följande dagarna följde reportage kring detta och om önskan om trygghet och att ensamhet botas med piller. Även insändarna ventilerar bilden av den svenska ensamheten: Ensamheten är vår tids värsta sjukdom. --- Man blir faktiskt rädd när man läser och hör hur gamla har det idag. --- Samhällsstrukturen i Sverige har under de senaste femtio åren ändrats kapitalt. Det är inte längre det öppna samhälle som när jag växte upp, idag lyder djungelns

lag, man måste ta hand om sig själv för att ingen annan gör det. (insändare *Svenska Dagbladet* 9 juli 2008).

Till bilden hör också tanken att ensamheten är större idag än tidigare och att den är större i Sverige och övriga Nordeuropa än i Sydeuropa.

Har isolering och ensamhet ökat? Att försöka mäta ensamhet är problematiskt. Lyckligtvis har man frågat om faktisk och upplevd ensamhet i många undersökningar, både i Sverige och i andra länder, tidigare och idag. Man finner i allmänhet inga belägg för att isolering och ensamhet skulle vara ökande. I svenska data från 1954 och framåt är dessa fenomen, om något, snarare minskande. Det går till exempel inte att se någon minskning i kontakterna med barn utanför hushållet, utan snarare en ökning. I den riksrepresentativa undersökningen 1954 hittade man faktiskt många äldre som levde i misär och stor ensamhet och även många som kände sig ensamma. Ensamheten var klart mindre i Pensionärsundersökningen 1975 (SOU 1977:100), i SCB:s enda studie i ämnet (SCB 1980) och i data för 2002/03 (nedan).

Ibland vill äldre personer varken flytta till "hemmet" eller ta emot annan hjälp och t.o.m. dör i ensamhet. Omvänt känner man inom äldreomsorgen väl till att äldre ibland vill flytta till äldreboende just därför att de plågas av ensamhet och otrygghet, men också att det i allmänhet inte "botar" ensamhetskänslan.

Men, det kanske mest förvånande i frågorna kring äldres ensamhet är att den genomgående är mycket *vanligare* bland äldre sydeuropéer än i länderna norrut på kontinenten (Sundström et al. 2009, 2010). Många klagar dessutom över att man saknar respekt för de äldre hos oss, men anser att det är bättre i sydligare nejder. I en eurobarometerundersökning 1993-94 befanns att många fler i Sydeuropa än hos oss ansåg sig bli *bättre* behandlade såsom gamla i sjukvården, butiken, på posten etc., men det var också många fler än hos oss som ansåg sig bli klart *sämre* bemötta. I Sverige och Danmark uppgav de flesta äldre att de inte märkt någon skillnad (Socialstyrelsen 1994). Det innebär också att man inte alltid visar just äldre särskild respekt...

För t.ex. Spanien finns intervjuundersökningar med data om ensamhet från tidigt 1970-tal och redan då klagade många äldre över att de var övergivna, ensamma etc., trots att de flesta äldre bodde med sina barn och/eller andra, något som fortfarande är mycket vanligt (Sundström et al. 2010). Det är med andra ord varken nivån på den faktiska sociala gemenskapen eller förändringar av den som är orsaken till ensamheten. Sannolikt är det både individuella faktorer – exempelvis hälsa och boendeform – och kulturella faktorer som förklarar dessa mönster av större ensamhet i Sydeuropa

Ensamboende och ohälsa ökar ensamhetskänslorna på likartat sätt både i Spanien och i Sverige, men nivåerna är genomgående högre i Spanien. Undantaget är de som bor endast med sin partner. Av dem känner sig lika få, 4 à 5 %, ensamma. En närmare granskning av just dessa visar att det ofta rör sig om personer som vårdar sin partner, något som ibland tycks skapa känslor av ensamhet (a.a.).

Spanska tidningar har nyligen uppmärksammat att ett – ganska litet – antal äldre avlidit ensamma och inte upptäckts omedelbart och man kräver att myndigheterna skall "göra" något (*El Pais* 19 feb 2007). Den politiska oppositionen tar tillfället i akt och tonläget är upphetsat. Detta har bl.a. medfört att 12 % av de äldre i Madrid har ett larm (i Sverige i genomsnitt 4 %)

som är gratis och man blir dessutom uppringd en gång per månad... Även japanska och kinesiska media rapporterar om stor och ökande ensamhet och isolering bland äldre (t.ex. *China Daily* 18 dec 2007).

I Spanien tycks man ha andra förväntningar på social gemenskap än vad vi har. Detta kommer till synes på många sätt, till exempel genom att det förekommer att spanska pensionärer betalar någon för att bo hos dem nattetid eller att man i den stor hälsosurveyen 2006 hade 29 ADL-frågor, där den sista avsåg om man kan "vara ensam nattetid utan hjälp". Denna skall även de friskaste besvara och den bejakas av en del som förefaller vara helt kuranta i övrigt. (Del Barrio et al. 2009; Sundström et al. 2010).

Efter denna bakgrund av ensamhetsforskningen kan vi konstatera att denna enkät, liksom tidigare undersökningar, inte finner någon större ensamhet. På en fråga om upplevd ensamhet uppgav 64 % att de aldrig kände detta, 28 % ibland, men att det ej besvarade dem, 5 % ibland och att det var till besvär, 2 % ofta och 1 % nästan alltid. Dessa ta rimmar väl med uppgifter i SCB:s ULF 2002-03. Känslor av ensamhet, så som vi definierat dem här är, föga förvånande, klart vanligare bland dem i enkäten som bor ensamma och som har något eget hjälpbehov, vilket man sett även i andra studier. Vidare är en del av de som känner sig ensamma gifta män och kvinnor som vårdar sin partner.

Det skall avslutningsvis påpekas att alla dessa uppgifter avser genomsnittstal vid ett enda tillfälle för en befolkningsgrupp: på längre sikt kommer många fler att uppleva ensamhet. Detta inträffar kanske särskilt i slutet av livet, när man förlorar anhöriga och drabbas av nedsatt hälsa.

Boendemönster och modernitet

I de tidigare undersökningar som gjorts med äldre, fram till senaste sekelskiftet, var bostaden standard en stående punkt. Om man nu hade en egen bostad: i 1954 års representativa undersökning saknade en tiondel av de äldre egen bostad, utan bodde på nåder hos släktingar, f.d. arbetsgivare m.m. Vissa saknade helt bostad (SOU 1956:1). Bostadsfrågan var helt enkelt ofta anledning till att man flyttade till institution.

I modernare undersökningar frågar man inte längre efter dessa saker, utom möjligen för att utröna om man kan komma utomhus utan att behöva gå i trappor och annan tillgänglighet. Andra aspekter på modernitet upptar nu vårt intresse, men boendeformen har fortfarande betydelse.

I enkäten är det totalt 22 % som bor i hyresrätt, 23 % i bostadsrätt, 51 % i villa, 2 % i seniorboende och 3 % som har en annan lösning. Det är därmed något vanligare att SPF:s medlemmar bor i bostadsrätt eller villa än i den äldre befolkningen i stort, men skillnaden är inte dramatisk.

Vi noterar vidare att alla har fast telefon, 91 % har mobiltelefon, 67 % dator och 59 % en epostadress: 46 % har *allt* detta. Vi har visserligen inte frågat om användningen av dessa teknikaliteter, men uppgifterna rimmar väl med en annan källa, där 91 % av personer 65-79 har mobiltelefon och 65 % har en dator. I den studien befanns att 39 % surfar dagligen och 51 % minst en gång i veckan (Nordicoms Mediebarometer 2008, pers. komm.).

Solfåglar

Att resa till solen är ju inget nytt, men var förr förstås förbehållet de besuttna. Inom Sverige har det länge funnits ett flyttningsmönster där äldre rör sig till kust och hav, främst till västkusten. Kanske amerikanerna var först med att i större skala helt enkelt flytta till solen i Florida, Arizona, Costa Rica m.fl. platser när man pensionerade sig, men även bland svenskar har kortare eller längre vistelser i solen utomlands blivit vanligare på senare år. Om detta finns föga forskning i Sverige, men en norsk studie har klarlagt liknande mönster (Helset 2000). Bland norrmän 60+ uppger (1999) 37 % att de skulle kunna tänka sig att bosätta sig i ”Södern”. Och nu talar vi inte bara om de välbeställda; det kan nästan betecknas som en folkrörelse. Enligt prognosinstitutet Kairos Futures planerar var fjärde svensk på väg mot pensionen att flytta utomlands, en uppgift som kanske är en överskattning av det faktiska intresset (nedan).

I Norden är det många, yngre som äldre, som äger eller har tillgång till fritidshus eller liknande, antagligen därför att vi är så sent urbaniserade och många kommer av bondestånd. I SCB:s ULF var det vid sekelskiftet över 40 % av 65–74-åringarna som hade tillgång till fritidshus, 48 % hade gjort en semesterresa senaste året, 75 % har tillgång till bil och 18 % till båt.

Dubbel bosättning är också vanligt numera. Det är inte lika vanligt utom Norden, men där växer andra varianter fram. I Spanien ordnar Socialstyrelsens motsvarighet (IMSERSO) 1 200 000 subventionerade resor/år, kurortsvistelser m.m., som också är ett avsiktligt stöd för turistindustrin under lågsäsongen. Verksamheten utnyttjas främst av gifta personer ur medelklassen och har stor omfattning: surveydata visar att totalt 15 % av äldre (65+) spanjorer har använt en eller flera av dessa erbjudanden under senaste året (2006).

Under författarens (GS) vistelse i det kinesiska turistparadiset Sanya på ön Hainan i södra Kina mötte jag många kinesiska solresenärer. De flesta av dem kommer från centrala och norra Kina, där det är torrt och svinkallt på vintern. Hainans subtropiska klimat erbjuder värme, bad och lindring för reumatism, astma. Man möter bl.a. många strokedrabbade män, ofta anmärkningsvärt unga, som försöker rehabilitera sig, oftast med hjälp av anhöriga. Hög saltkonsumtion, högt blodtryck, övervikt, stress...

Vi träffade herr Zhang 76, som kommit dit ensam från Jiangsu nära Nanjing. Innan han pensionerades hade han en statlig chefsbefattning och får en efter kinesiska förhållanden mycket god pension på 5000 yuan/månad (en fabriksarbetarlön kan vara ca. 1000). Fru är kvar i villan därhemma och vårdar en bruten fot, men skall snart komma efter. Hon får hjälp av dottern, som bor i närheten. Vi besökte också den enrummare han hyrt för 1000 yuan/månad, där han ägnar ledig tid åt att spela erhu, det behändiga instrumentet med den speciella tonen. Ovanligt nog vill han inte gå ner på stranden och spela i grupp med andra pensionärer, något som annars är mycket vanligt: massor av pensionärer träffas där och sjunger, spelar kort, dansar, utövar musik och tai-chi etc. från tidiga morgonen fram till kl 23 på kvällen. Vissa simmar med bestämda tag långa sträckor och är uppenbart i mycket god form.

Herr Zhang vill inte hyra in sig på pensionat - vi besökte ett som han övervägt, men avstätt från därför att rummen var alldeles för små och delas med andra och mathållningen verkade för mager. Hans astma är nästan helt borta när han är här och han och frun har köpt en nybyggd lägenhet uppe i bergen i den lilla orten Wu-Shi-Shan (FemFingerBerget), med behagligt sommarklimat.

Med några frågor sökte vi pejla den geografiska rörligheten, intresse för utlandsboende m.m. hos SPF:s medlemmar. Var tionde SPF-medlem vistas periodvis i två (eller möjligen fler) bostäder, dvs. har dubbel bosättning. Sex procent har tidigare bott utomlands, ca en halv procent gör det vid enkättillfället och 1 % kan tänka sig att göra det stadigvarande i framtiden.

Om inte fast utlandsboende är så attraktivt, är mer tillfälligt utlandsboende desto mer: 8 % vill bo mer temporärt i utlandet, medan 88 % är avvisande till detta, men kan tänka sig semestervistelser. Resultaten rimmar med en färsk fransk opinionsundersökning, där 7 % av gruppen 50+ kan tänka sig att bo hela året utomlands, 76 % högst några månader årligen (www.ipsos.fr). (Det franska FNG har mycket dokumentation om äldres geografiska rörlighet, turism m.m.). Ett speciellt franskt mönster är återflyttning till barndomsmiljöer efter pensioneringen, klarlagd bl.a. i en intressant longitudinell studie av äldre parisare. Detta förekommer i någon mån även i Sverige, men troligen inte alls i samma omfattning.

Egna omsorgsbehov

När man talar om äldre och omsorg associerar man nästan alltid till deras egna omsorgsbehov, som ofta målas upp i mörka färger.

Totalt 23 % uppger att de behöver hjälp för egen del med något s.k. ADL-göromål, dvs. med inköp, städning, matlagning, tvätt, eller möjligen – mycket mindre vanligt – med personlig omvårdnad av olika slag: 14 % får hjälp med detta enbart av anhöriga, 3 % enbart av det offentliga och 5 % har en kombination. En procent uppger att de behöver, men inte får någon hjälp, vilket rimmar med andra studier, men är lågt internationellt sett. Totalt 11 % har en socialt sett sårbar situation, genom att de bor ensamma *och* har ett eller flera hjälpbehov; omvänt kan man konstatera att hjälp från anhöriga och det offentliga möjliggör eget boende även för dessa i vårt land, något som kan vara svårt i andra samhällen. Andelen (11 %) är f.ö. exakt samma andel som man finner bland hemmaboende 65+ i SCB:s ULF 2005 (pers. komm. Marta Szebehely).

Äldre är ofta omsorgsgivare

En stereotyp bild av samtiden är att människors inbördes hjälpsamhet och omsorg är sviktande och i avtagande. Gjorda undersökningar från 1980-talet och framåt visar snarare motsatsen, att allt fler i alla åldrar ger omsorg. Detta kan bero på att den offentliga omsorgen inte längre expanderar och på att allt fler i befolkningen har nära anhöriga och allt fler av dem: omsorgsutbyten blir helt enkelt allt oftare aktuella av så att säga demografiska skäl.

Än mindre känt är att det är ungefär lika vanligt att äldre *ger* hjälp-omsorg-vård som att de själva *tar emot* omsorg. Tidigare undersökningar har visat att ca 22 % av äldre (65+) ger sådan omsorg i vidare mening, medan ca 20 % är mottagare av omsorg, varav de flesta har

ganska små hjälpbehov (Socialstyrelsen 2006, 2009). Dessa uppgifter rimmar med enkäten till SPF:s medlemmar som belyser omsorgserfarenheter bland våra medlemmar.

Många - 30 % - har givit omsorg *tidigare* i livet, med påtagliga skillnader mellan könen: 19 % av männen och 38 % av kvinnorna har tidigare gjort detta, mönster som rimmar med andra studier (Socialstyrelsen 2006). Vanligen är det fråga om att man hjälpt (svär)föräldrar, partner, barn eller annan nära anhörig: i nästan 9 fall av 10 gick hjälpen till någon som fyllt 65. De flesta, 8 av 10, kunde utan problem förena omsorgsgivandet med lönearbete. En del berättar om förstående arbetsgivare och olika sätt att lösa det hela på.

Vid intervjutillfället är det 20 % som har ett pågående omsorgsåtagande i någon form. I sex fall av tio är mottagaren av hjälpen en kvinna och vanligen (9 av 10) också äldre (65+), dvs. *det handlar om äldre som hjälper andra äldre*. Propåer från myndigheter och andra om att äldre skall göra just detta är således ute i ogjort väder, eftersom detta redan är verksatt. För de flesta handlar det om omsorg i det egna hemmet (makar) eller i den geografiska närmiljön.

Totalt 41 % har eller har haft omsorgserfarenhet, dvs. 59 % har det inte (9 % har gjort det både tidigare och gör det för tillfället). Nästan alla omsorgsgivare ger någon form av tillsyn, tre fjärdedelar ger hjälp med hushållsgöromål och drygt hälften ger omsorg i form av personlig vård: medicinering, lyft, hygien m.m. Tre fjärdedelar av alla omsorgsgivare gör också "annat", ospecificerat. Sex procent ger daglig hjälp till någon som är "gammal, sjuk eller handikappad", 3 % flera gånger/vecka, 4 % någon gång i veckan och 4 % mer sällan.

Ett omsorgsåtagande för en anhörig kan innebära påkänningar. Detta har enkäten inte försökt utröna, men en fingervisning om saken får man kanske ändå av att omsorgsgivare oftare känner sig ensamma, och mer ju större deras omsorgsåtagande är. Det är troligt att ensamhetskänslorna också uttrycker att man känner att man står ganska ensam med sitt omsorgsåtagande. Av alla som besvarat enkäten uppger 8 % att de känner ensamhet (ibland och upplevs som problem-ofta-nästan alltid), av dem som ger tillsyn 10 %, av dem som ger hushållshjälp 19 %, av dem som ger personlig vård 24 %.

Annan hjälp inom familjen

Förutom det omfattande omsorgsgivandet ovan kan dessutom nämnas att 52 % av SPF:s medlemmar, 37 % ibland och 15 % ofta, tar hand om/passar barnbarn. Andelen har inte minskat jämfört med undersökningar på 1980-talet och rimmar med data ur den s.k. SHARE-databasen (Socialstyrelsen 2006). Den senare visar också att fler äldre i Danmark och Sverige än på kontinenten *har* barnbarn och att de passar dem minst lika ofta som sydeuropeiska seniorer. De senare gör det dock oftare permanent och på heldagsbasis, något som t.ex. spanska pensionärer inte alltid är glada över. I det svenska fallet handlar det ofta om mer tillfälliga – men för den skull inte oviktiga – insatser.

Samgång mellan offentlig hjälp och anhörigstöd

Det vanligaste i Sverige är att hjälpbehövande personer enbart får hjälp av anhöriga. Detta ser man också hos SPF:s medlemmar, både för egen del och för den man ger hjälp, i varje fall vid mindre hjälpbehov. När hjälpbehoven blir större får många dock hjälp både av anhöriga och av det offentliga. Detta är ett speciellt (och värdefullt) nordiskt mönster: i t.ex. Spanien har man hjälp av anhöriga *eller* av det offentliga, så som fallet ofta var i Sverige tidigare. Av dem

i enkäten som ger *personlig* vård till någon närstående har hela 32 % ingen åsikt om den offentliga omsorgen, 17 % anser att den är bra, 47 % att den är bra men har vissa brister och 4 % att den har stora brister.

I ytterligare en fråga hänvisar vi till den nya lagstiftningen (2009) om att kommunerna skall erbjuda stöd till anhängvårdare. Många anser detta betydelselöst för egen del: av dem som hjälper-vårdar någon anser två tredjedelar att "vanlig" äldreomsorg till den som behöver hjälp är det viktigaste. Nästan ingen anser att stöd till anhängvårdaren är det viktigaste, men en tredjedel tycker att båda stödformerna har samma dignitet. Den mindre grupp som ger omfattande omsorg kan ha andra behov och synpunkter på offentligt stöd än omsorgsgivare i allmänhet, t.ex. önskan om ekonomisk ersättning. Som nämnts har de flesta omsorgsgivare blott mindre åtaganden. Hur många av dessa som på sikt transformeras till mer omfattande omsorg är tyvärr okänt.

Balans mellan anhängansvar och offentligt ansvar

En fråga om balansen mellan det som görs av anhöriga och det offentliga ansvaret tyder på att ytterst få vill förlita sig enbart på anhöriga, även om som nämnts många gör (kommer att göra) det i praktiken. De flesta ser en kombination av anhänginsatser och offentlig omsorg framför sig. Detta har ju också under de senaste årtiondena varit det vanliga scenariot för de äldre som har större hjälpbehov. Man fick ta ställning till hur man anser att ansvarsfördelningen *är* i stort mellan anhöriga och det offentliga och hur den *bör* vara.

Vad anser Du om ansvarsfördelningen mellan anhöriga och kommun för hjälpbehövande äldre?

	Hur det <i>är</i>	Hur det <i>bör</i> vara
Kommunen har hela ansvaret	15	29
Kommunen har huvudansvaret, anhöriga bidrar	37	54
Anhöriga har huvudansvaret, kommunen bidrar	26	10
Anhöriga har hela ansvaret	6	--
Annat, vet ej	16	7

Det ligger nära till hands att förmoda att de som själva ger omsorg kan ha en annan åsikt, särskilt om man har ett större omsorgsåtagande.

De som själva ger omsorg anser oftare - korrekt får man förmoda - att de har hela ansvaret eller huvudansvaret, med bidrag från kommunen. Intressant är att drygt 8 av 10 av dem som ger personlig vård uppger att kommunen ändå bidrar, i mindre eller större grad. Ju större det egna åtagandet är, ju fler anser att kommunen bör ta ett större ansvar. Vi tolkar dessa resultat som att man vill så länge det är möjligt klara sig på egen hand, men också att man föredrar stort och ökande offentligt ansvar för personer med (stora) hjälpbehov. Detta gäller i synnerhet för omsorgsgivare och allra mest för dem som ger mycket omsorg, där det ofta handlar om vård av en partner.

Hur vill man ha det på äldre dar? Seniorboende

Över tid, från den första undersökningen 1954, har andelen äldre som ö.h.t. vill flytta minskat trendmässigt, lättbegripligt då anledningen tidigare ofta var dåliga bostäder ("push") snarare

än önskan om något bättre ("pull"). Det finns flera undersökningar, äldre och nyare, som ställt frågor kring rubrikens tema. I en opinionsundersökning redan 1984 fann man att fler äldre ville flytta till seniorboende – då en nyhet som måste beskrivas för intervjupersonerna – än som var intresserade av vanliga äldreboenden. Naturligtvis blir den här sortens frågor alltid hypotetiska och svaren bör därför behandlas med försiktighet.

Den veterligen senaste undersökning som pejlade detta är en intervjuundersökning med representativa 61–70-åringar, utförd av Attendo Care (www.attendocare.se). Många uttrycker olika slag av oro över åldrandet och många är oroliga över hur det skall gå med boendet på äldre dar. Och, oro över om man skall kunna få bo med den man vill, sannolikt något som reflekterar dagens debatt om äldre par som skiljs åt av äldreomsorgen.

Många önskar också bo med likasinnade; utan att man explicit hänvisat till seniorboende i frågan kan svaren ändå ses som ett stöd för denna boendeform och för profilering och mångfald ö.h.t. På frågan om hur man vill bo "när du inte klarar dig utan hjälp" säger 4 av 10 att de vill bo kvar hemma med hjälp av anhörig, 3 av 10 med hemhjälp och 2 av 10 vill flytta till äldreboende. Fler av männen vill bo kvar hemma och färre flytta till äldreboende. Detta torde avspegla realiteter, där fler män är gifta och partnerskap är det bästa skyddet emot institutionsflyttning: man finner mycket få gifta, män eller kvinnor, i äldreboenden.

Ställda inför den svåra frågan om hur man vill ordna det om man en dag får svårt (svårare än idag) att klara sig i eget boende uttrycker SPF-seniorerna följande preferenser (%):

Kvar hemma med hjälp enbart av anhöriga	2
Kvar hemma med hjälp av anhöriga och det offentliga (hemtjänst m.m.)	34
Kvar hemma med enbart offentlig hjälp	15
Till privat seniorboende /ofta kallat "55+"/	28
Till någon sorts kommunalt boende	19
Annat	2

Det är dock ganska få - 7 % - som uppger att de redan planerat eller på något vis ordnat för detta, men två procent bor redan i seniorboende. Det är fler som önskar seniorboende i socialgrupp I (36 %) än i socialgrupp II (31 %) och III (15 %). För kommunalt äldreboende råder omvänd ordning: 8 %, 18 % respektive 27 %. Liknande mönster har man sett i andra undersökningar, i Sverige och utomlands.

En följdfråga uträknade hur de 88 % som hyser någon grad av intresse för seniorboende helst vill se utformningen av boendeformen: 8 % föredrar att det har formen av "vanligt" boende utan service för gruppen 55+. De flesta (75 %) önskar att det skall vara som "vanligt" boende, men ha matservice och/eller annan service; 17 % att det skulle vara mer "skyddat" än vanligt boende, med "inbyggd" tillsyn m.m.

Sammanfattande diskussion

Undersökningen med SPF:s medlemmar visar att de i de flesta avseenden där jämförelsemöjlighet finns, har ungefär samma profil som den äldre befolkningen i stort. En viss övervikt av socialgrupp II och Ibland medlemmarna påverkar synpunkterna på omsorg m.m. mindre än man kanske väntar sig. Omkring en tredjedel av medlemskader hör yrkesmässigt hemma i socialgrupp III. Det synes angeläget att försöka korrigera bilden av

SPF som en ”medelklass”-organisation: trots allt har den sitt ursprung bland proletära sjömän i Göteborg under kriget...

Enkäten visar att de flesta vill helst bo kvar i det egna hemmet, med hjälp av anhöriga eller av kommunen så länge det går. Detta var ju också en paroll som SPF drev på 1940-talet och det tema som man engagerade Ivar Lo-Johansson att göra sin reportageserie omkring 1948-49. Intresset för seniorboende är stort och möjligen växande, vilket väl kan ses som ett uttryck för en fråga som dagens pensionärer kan driva. Undersökningen jävar också bilden av äldre som främst passiva mottagare av hjälp: ännu fler *ger* hjälp, stöd, omsorg och vård till anhöriga och andra.

Det finns inga tecken på att SPF:s medlemmar – lika litet som andra seniorer - vill ”lämpa över” omsorgen på det offentliga; tvärtom önskar man ett partnerskap, där man delar på åtagandena. Det framkommer dock en del kritik av omfattningen på och kvaliteten hos de offentliga insatserna.

#####

Referenser

Del Barrio, É., Castejón, P., Sancho Castiello, M., Tortosa, M.A., Sundström, G. & Malmberg, B. 2010. La soledad de las personas mayores en España y Suecia: contexto y cultura. *Revista Espanol de Geriatria y Gerontología*, **45**, 4, 189-195.

Helset, Anne 2000 Spania – for helsens skyld. En intervjuundersökelse blant norske pensionister på Costa del Sol. Oslo: NOVA, Skriftserie 2/00

Socialstyrelsen 2004 Framtidens anhörigomsorg. (www.sos.se) /förf. L. Johansson & G. Sundström/

Socialstyrelsen 2006 Omsorg människor emellan. En översikt av omsorgsgivande i den svenska befolkningen. (www.sos.se) /förf. B. Malmberg & G. Sundström/

Socialstyrelsen 2009 Omsorg, en del av livet. (www.sos.se) /förf. B. Malmberg & G. Sundström/

Sundström, G., Malmberg, B., Sancho Castiello, M., del Barrio, É., Castejon, P., Tortosa, M. Á. & Johansson, L. 2008 Family Care for Elders in Europe: Policies and Practices. In (Eds. M. Szinovacz & A. Davey) *Caregiving Contexts. Cultural, Familial, and Societal Implications*. New York: Springer.

Sundström, G., Fransson, E., Malmberg, B. & Davey, A. 2009 Loneliness in Europe. *European Journal of Ageing*, **6**, 4, 267-276.

Szebehely, Marta 2008 Informella hjälpgivare. Kapitel 18 i Äldres levnadsförhållanden. Statistiska Centralbyrån.